

1

Εφιάλτες χωρίς Πόνο

*Περιπαίξει τις ουλές όποιος ποτέ δεν ένωσε πληγή.
Shakespeare, Ρωμαίος και Ιουλιέτα*

Η Τάνια ήταν μια ασθενής τεσσάρων ετών με μαύρα, αστραφτερά μάτια, κατσαρά μαλλιά, κι ένα πονηρό χαμόγελο. Την εξέτασα στο εθνικό νοσοκομείο λέπρας στην Καρβίλ της Λουιζιάνα, όπου την είχε φέρει η μητέρα της για διάγνωση. Ένα σύννεφο έντασης κρεμόταν στην ατμόσφαιρα ανάμεσα στο μικρό κορίτσι και τη μητέρα του, αλλά πρόσεξα ότι η Τάνια φαινόταν να είναι περίεργα άφοβη. Καθόταν στην άκρη του εξεταστικού κρεβατιού και με παρακολούθουσε με απάθεια καθώς άρχισα να αφαιρώ επιδέσμους μουσκεμένους στο αίμα από τα πόδια της.

Εξετάζοντας τον πρησμένο αριστερό της αστράγαλο, διαπίστωσα ότι το πόδι περιστρεφόταν ελεύθερα, σημάδι ότι ο αστράγαλος ήταν τελείως εξαρθρωμένος. Έκανα ένα μορφασμό μπροστά στην αφύσικη κίνηση, η Τάνια όμως δεν έδειξε τίποτε. Ξανάρχισα να ξετυλίγω τους επιδέσμους. «Σίγουρα θέλεις να κλείσουν αυτές οι πληγές, μικρή μου;» είπα, προσπαθώντας να ελαφρύνω την ατμόσφαιρα στο δωμάτιο. «Μπορεί να χρειασθεί να ξαναρχίσεις να φοράς παπούτσια». Η Τάνια γέλασε, και εγώ σκέφθηκα ότι ήταν περίεργο που δεν αποτραβιόταν ούτε κλαψούριζε καθώς αφαιρούσα τους επιδέσμους που ήταν κολλημένοι στο δέρμα. Κοίταζε το δωμά-

τιο γύρω της με μια έκφραση ελαφρά βαριεστημένη.

Όταν ξετύλιξα τον τελευταίο επίδεσμο, ανακάλυψα μολυσμένα έλκη στα πέλματα και των δυο ποδιών. Πολύ μαλακά σκάλισα τις πληγές, ρίχνοντας ματιές στο πρόσωπο της Τάνιας για να διαπιστώσω κάποια αντίδραση. Δεν έδειξε τίποτε. Ο ανιχνευτήρας μου περνούσε εύκολα μέσα από μαλακούς, νεκρωμένους ιστούς, και μπορούσα να δω ακόμη και τη λευκή ανταύγεια από το γυμνό κόκαλο. Και πάλι καμιά αντίδραση από την Τάνια.

Ενώ προβληματιζόμουν για τις πληγές του κοριτσιού, η μητέρα της μου είπε την ιστορία της Τάνιας. «Έδειχνε καλά σαν μωρό. Ίσως λίγο ζωηρή, αλλά τελείως φυσιολογική. Ποτέ δεν θα ξεχάσω την πρώτη φορά που συνειδητοποίησα ότι είχε ένα σοβαρό πρόβλημα. Η Τάνια ήταν δεκαεπτά ή δεκαοκτώ μηνών. Συνήθως την κρατούσα στο ίδιο δωμάτιο που ήμουν κι εγώ, αλλά εκείνη τη μέρα την άφησα μόνη στο πάρκο της όταν πήγα να σηκώσω το τηλέφωνο. Ήταν ήσυχη, κι έτσι αποφάσισα να αρχίσω να μαγειρεύω. Πράγμα ασυνήθιστο, έδειχνε να παίζει πολύ χαρούμενα μόνη της. Την άκουγα να γελάει και να φευτομιλάει. Χαμογέλασα, καθώς αναρωτήθηκα τι καινούργια ζαβολιά είχε κάνει πάλι.

«Λίγα λεπτά αργότερα πήγα στο δωμάτιο της Τάνιας και τη βρήκα να κάθεται στο δάπεδο του πάρκου και να κάνει κόκκινους κύκλους με το δάχτυλό της πάνω στο άσπρο πλαστικό σεντόνι. Στην αρχή δεν συνειδητοποίησα την κατάσταση, αλλά όταν πήγα πιο κοντά ούρλιαξα. Ήταν φρικτό. Η άκρη του δακτύλου της Τάνιας ήταν ξεσχισμένη και αιμορραγούσε, κι εκείνη χρησιμοποιούσε το ίδιο της το αίμα για να κάνει τα σχέδια στα σεντόνια.

«Ξεφώνισα: 'Τάνια, τι έγινε;'. Εκείνη μου χαμογέλασε, και τότε είδα γραμμές από αίμα στα δόντια της. Είχε δαγκώσει την άκρη του δακτύλου της, την είχε κόψει, και έπαιζε με το αίμα».

Μέσα στους επόμενους μήνες, όπως μου είπε η μητέρα της Τάνιας, εκείνη και ο σύζυγός της μάταια προσπάθησαν να πείσουν την κόρη τους ότι δεν πρέπει να δαγκώνει τα δάχτυλά της. Το μωρό γελούσε με το ξύλο ή τις άλλες σωματικές απειλές, και φαινόταν να έχει ανοσία σε όλες τις τιμωρίες. Για να γίνει το δικό της δεν είχε παρά να φέρει το δάχτυλο στα δόντια της και να κάνει ότι το δαγκώνει, και οι γονείς συμμορφώνονταν αμέσως. Η φρίκη των γονέων με-

τατράπηκε σε απόγνωση καθώς έβλεπαν πληγές να εμφανίζονται μυστηριωδώς στο ένα δάχτυλο της Τάνιας μετά το άλλο.

Η μητέρα της Τάνιας διηγήθηκε την ιστορία αυτή με άχρωμο, άψυχο τόνο, λες κι είχε αποδεχθεί μοιρολατρικά το αφύσικο γεγονός ότι μεγάλωνε ένα παιδί που δεν είχε κανένα ένστικτο αυτοσυντήρησης. Μια πρόσθετη επιπλοκή ήταν ότι τώρα ήταν μοναχική μητέρα: έπειτα από ένα χρόνο προσπάθειας με την Τάνια, ο πατέρας της είχε εγκαταλείψει την οικογένεια. «Αφού επιμένεις να κρατήσεις την Τάνια στο σπίτι, εγώ παραιτούμαι», είχε αναγγείλει. «Γεννήσαμε ένα τέρας».

Η Τάνια σίγουρα δεν έδειχνε για τέρας. Με εξαίρεση τις πληγές στα πόδια της και τα δάχτυλά της που είχαν κοντύνει, έμοιαζε με ένα υγιές παιδί τεσσάρων ετών. Ρώτησα για τις πληγές στα πόδια της. «Άρχισαν μόλις έμαθε να περπατάει», απάντησε η μητέρα. «Πατούσε ένα καρφί ή μια πινέζα και δεν το έβγαζε. Τώρα εξετάζω τα πόδια της κάθε μέρα, και συχνά βρίσκω μια καινούργια πληγή ή ένα ανοικτό έλκος. Αν στραμπουλίζει τον αστράγαλό της, δεν κουτσαίνει, και συνεχίζει να τον στραμπουλίζει. Ένας ορθοπεδικός μου είπε ότι έχει καταστρέψει μόνιμα την άρθρωση. Αν της τυλίξουμε τα πόδια για προστασία, μερικές φορές πάνω στο θυμό της σχίζει τους επιδέσμους. Μια φορά έσχισε ένα γύψινο νάρθηκα με τα γυμνά της δάχτυλα».

Η μητέρα της Τάνιας είχε έρθει σε μένα με τη σύσταση του ορθοπεδικού. «Έχω ακούσει ότι οι λεπροί ασθενείς σας έχουν τέτοια προβλήματα με τα πόδια», είπε. «Έχει λέπρα η κόρη μου; Μπορείτε να θεραπεύσετε τα χέρια και τα πόδια της;» Είχε το ανήμπορο, ικετευτικό ύφος που είχα δει συχνά στους γονείς νεαρών ασθενών, την έκφραση που σφίγγει την καρδιά του γιατρού. Κάθισα και προσάθησα μαλακά να εξηγήσω την κατάσταση της Τάνιας.

Δυστυχώς, δεν μπορούσα να προσφέρω παρά μόνο λίγη ελπίδα ή παρηγοριά. Θα έκανα πρόσθετες εξετάσεις, αλλά φαινόταν σίγουρο ότι η Τάνια έπασχε από μια σπάνια γενετική διαταραχή που ανεπίσημα χαρακτηρίζεται ως 'συγγενής αδιαφορία στον πόνο'. Ήταν υγιής από κάθε άποψη, εκτός από μία: δεν ένιωθε πόνο. Τα νεύρα στα χέρια και τα πόδια της μετέδιδαν μηνύματα μεταβολής στην πίεση και τη θερμοκρασία -ένιωθε ένα είδος γαργάλημα όταν

καιγόταν ή δάγκωνε ένα δάχτυλο- αλλά αυτά δεν είχαν το χαρακτηρισμό του δυσάρεστου. Η Τάνια δεν είχε καμιά εγκεφαλική αίσθηση του πόνου. Μάλλον απολάμβανε την αίσθηση του γαργαλήματος, ιδίως όταν προκαλούσε τόσο δραματικές αντιδράσεις στους άλλους.

«Μπορούμε να επουλώσουμε τις πληγές αυτές», είπα, «αλλά η Τάνια δεν έχει κανένα φυσικό σύστημα συναγερμού για να προστατευθεί από μελλοντικούς τραυματισμούς. Τίποτε δεν θα βελτιωθεί αν η Τάνια δεν καταλάβει το πρόβλημα και δεν αρχίσει να προστατεύει συνειδητά τον εαυτό της».

Επτά χρόνια αργότερα πήρα ένα τηλεφώνημα από τη μητέρα της Τάνιας στο Σαιντ Λούις. Η Τάνια, ένδεκα χρόνων πια, ζούσε μια αξιολύπητη ύπαρξη σε ένα ίδρυμα. Είχε χάσει και τα δυο της πόδια από ακρωτηριασμούς: είχε αρνηθεί να φοράει σωστά παπούτσια, κι αυτό, σε συνδυασμό με την αδυναμία της να κουτσαίνει ή να μετατοπίζει το βάρος της όταν στεκόταν (διότι δεν ένιωθε καμιά δυσφορία), είχε τελικά δημιουργήσει αβάσταχτη φόρτιση στις αρθρώσεις της. Η Τάνια είχε χάσει και τα περισσότερα δάχτυλά της. Οι αγκώνες της ήταν συνεχώς εξαρθρωμένοι. Υπέφερε από τις συνέπειες της χρόνιας σήψης από έλκη στα χέρια της και στα κολοβώματα των ποδιών της. Η γλώσσα της ήταν ξεσχισμένη και γεμάτη ουλές από τη νευρική συνήθεια που είχε να την δαγκώνει.

Τέρας την είχε αποκαλέσει ο πατέρας της. Η Τάνια δεν ήταν τέρας, ήταν απλώς ένα ακραίο παράδειγμα -μια πραγματικά ζωντανή εικόνα- της ζωής χωρίς πόνο.

Χωρίς προειδοποίηση

Το συγκεκριμένο πρόβλημα της Τάνιας συμβαίνει σπάνια, αλλά καταστάσεις όπως η λέπρα, ο διαβήτης, ο αλκοολισμός, η κατά πλάκας σκλήρυνση, διαταραχές των νεύρων και κακώσεις του νωτιαίου μυελού μπορεί επίσης να προκαλέσουν την περιεργά επικίνδυνη κατάσταση της αναισθησίας στον πόνο. Η ειρωνεία είναι ότι, ενώ οι περισσότεροι από μας τρέχουμε σε γιατρούς και φαρμακοποιούς ψάχνοντας για ανακούφιση από τον πόνο, οι άνθρωποι αυτοί ζούνε σε συνεχή κίνδυνο λόγω της απουσίας του πόνου.

Για πρώτη φορά έμαθα για την απουσία του πόνου όταν δούλευα με την λέπρα, μια αρρώστια που προσβάλλει πάνω από 12 εκατομμύρια ανθρώπους σ' όλο τον κόσμο. Η λέπρα ανέκαθεν προκαλούσε ένα φόβο που εγγίζει την υστερία, κυρίως λόγω των φρικτών παραμορφώσεων που μπορεί να προκληθούν αν μείνει χωρίς θεραπεία. Οι μύτες των ασθενών με λέπρα συρρικνώνονται, οι λοβοί των αυτιών διογκώνονται, και με τον καιρό χάνουν τα δάχτυλα χεριών και ποδιών, έπειτα τα χέρια και τα πόδια. Πολλοί επίσης τυφλώνονται.

Αφού δούλεψα για ένα διάστημα με ασθενείς στην Ινδία, άρχισα να αμφισβητώ το ιατρικό δόγμα που έλεγε ότι η λέπρα προκαλούσε άμεσα τις παραμορφώσεις αυτές. Οι σάρκες των ασθενών απλώς σάπιζαν και έπεφταν; Ή μήπως τα προβλήματά τους, όπως της Τάνιας, ξεκινούσαν από το βαθύτερο αίτιο της αναισθησίας στον πόνο; Ίσως οι ασθενείς με λέπρα αυτοκαταστρέφονταν άθελά τους για τον απλό λόγο ότι κι αυτοί δεν διέθεταν ένα σύστημα που θα τους προειδοποιούσε για τον κίνδυνο. Ενώ ακόμη ερευνούσα τη θεωρία αυτή, επισκέφθηκα ένα μεγάλο λεπροκομείο στη Νέα Γουινέα όπου παρατήρησα δυο ανατριχιαστικές σκηνές που έχουν μείνει στη μνήμη μου από τότε.

Μια γυναίκα σ' ένα χωριό κοντά στο λεπροκομείο έφηνε γλυκοπατάτες πάνω από ένα μαγκάλι με κάρβουνα. Τσίμπησε μια γλυκοπατάτα μ' ένα σουβλί και την κράτησε πάνω από τη φωτιά, στριφογυρίζοντας αργά το σουβλί ανάμεσα στα δάχτυλά της όπως σ' ένα μπάρμπεκιου. Η γλυκοπατάτα όμως έπεσε από το σουβλί, κι εγώ την παρακολούθησα καθώς προσπαθούσε χωρίς επιτυχία να την καμακώσει, διότι κάθε προσπάθεια την έσπρωχνε όλο και βαθύτερα κάτω από τα αναψοκοκκινισμένα κάρβουνα. Τέλος, ανασήκωσε τους ώμους και κοίταξε ένα γέρο άνδρα που καθόταν στο έδαφος μερικά μέτρα πιο εκεί. Στο νεύμα της εκείνος, προφανώς ξέροντας τι ήθελε από αυτόν, πλησίασε στη φωτιά, έχωσε το χέρι του μέσα, παραμέρισε τα καυτά κάρβουνα για να πιάσει τη γλυκοπατάτα, κι έπειτα ξαναγύρισε στη θέση του.

Σαν χειρουργός με εξειδίκευση στα ανθρώπινα χέρια, έμεινα άναυδος. Όλα αυτά έγιναν τόσο γρήγορα που δεν μου έδωσαν το χρόνο να επέμβω, αλλά πήγα αμέσως και εξέτασα τα χέρια του γέ-

ρου. Δεν του είχαν μείνει δάχτυλα, μόνο ροζιασμένα κολοβώματα καλυμμένα με φουσκάλες που έτρεχαν και με ουλές από παλιές πληγές. Ήταν ολοφάνερο ότι δεν ήταν η πρώτη φορά που είχε χώσει το χέρι του στη φωτιά. Του έκανα ένα μάθημα για την ανάγκη να φροντίζει τα χέρια του, αλλά η αδιάφορη αντίδρασή του δεν με έκανε να πιστεύω ότι με πρόσεξε.

Λίγες μέρες αργότερα έκανα ένα ομαδικό ιατρείο στο γειτονικό λεπροκομείο. Η επίσκεψή μου είχε αναγγελθεί εκ των προτέρων, και την καθορισμένη ώρα οι διευθυντές χτύπησαν δυνατά το κουδούνι για να καλέσουν τους ασθενείς. Εγώ στεκόμουν με το υπόλοιπο προσωπικό στην ανοιχτή αυλή. Μόλις χτύπησε το κουδούνι, ένα πλήθος ανθρώπων βγήκε από τις ατομικές καλύβες και τους θαλάμους τύπου στρατώνα και άρχισε να κινείται προς το μέρος μας.

Το μάτι μου πήρε έναν ζωηρό νεαρό ασθενή που διέσχισε κοπιαστικά το άκρο της αυλής με δεκανίκια, κρατώντας το δεμένο αριστερό πόδι του πιο ψηλά από το έδαφος. Παρόλο που έβαζε τις αδέξιες δυνάμεις του για να βιαστεί, οι πιο ευκίνητοι ασθενείς σύντομα τον ξεπέρασαν. Ενώ τον παρακολουθούσα, ο άνθρωπος αυτός έβαλε τα δεκανίκια κάτω από τη μασχάλη του κι άρχισε να τρέχει με τα δυο πόδια μ' ένα πολύ στραβό βηματισμό, κουνώντας έξαλλα τα χέρια για να τραβήξει την προσοχή μας. Τερμάτισε σχεδόν στην αρχή της ουράς, όπου στάθηκε λαχανιασμένος, ακουμπώντας στις πατερίτσες του, μ' ένα χαμόγελο θριάμβου.

Ωστόσο, από το βάδισμα του ανθρώπου αυτού κατάλαβα ότι κάτι δεν πήγαινε καλά. Πηγαίνοντας προς το μέρος του είδα ότι οι επίδεσμοι ήταν μουσκεμένοι στο αίμα και το αριστερό του πόδι ταλαντευόταν ελεύθερα από μεριά σε μεριά. Τρέχοντας μ' έναν εξαρθρωμένο αστράγαλο, είχε βάλει υπερβολική δύναμη στο άκρο του οστού του ποδιού, και το δέρμα είχε ανοίξει από την τάση. Βάδιζε πάνω στο άκρο της κνήμης του, και με κάθε βήμα το γυμνό κόκαλο χωνόταν στο έδαφος. Οι νοσοκόμοι του έβαλαν τις φωνές, αλλά εκείνος έδειχνε μάλλον περήφανος που είχε τρέξει τόσο γρήγορα. Γονάτισα δίπλα του και διαπίστωσα ότι μικρές πέτρες και κλαδιά είχαν χωθεί μέσα από το άκρο του οστού στη μυελική κοιλότητα. Δεν είχα άλλη επιλογή παρά να ακρωτηριάσω το πόδι κάτω από γόνατο.

Οι δυο αυτές σκηνές μου έχουν μείνει από τότε σαν εφιάλτες.

Κλείνοντας τα μάτια μου, μπορώ ακόμη να δω τις δυο εκφράσεις στα πρόσωπα: τη βαριεστημένη αδιαφορία του γέρου που έβγαλε τη γλυκοπατάτα από τη φωτιά, την περήφανη χαρά του νεαρού που διέσχισε την αυλή τρέχοντας. Τελικά ο ένας έχασε το χέρι του, ο άλλος το πόδι του. Το κοινό τους γνώρισμα ήταν μια τέλεια αδιαφορία μπροστά στην αυτοκαταστροφή.

Μια ματιά γεμάτη φόβο

Πάντοτε έβλεπα τον εαυτό μου σαν κάποιον που φρόντιζε ασθενείς που στερούνταν τον πόνο, όχι σαν κάποιον καταδικασμένο να ζήσει σ' αυτή την κατάσταση. Μέχρι το 1953. Τελειώνοντας ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που είχε χρηματοδοτήσει το Ίδρυμα Ροκφέλερ, έμεινα μερικές μέρες στη Νέα Υόρκη περιμένοντας το υπερωκεάνειο 'Ιλ ντε Φρανς' για να γυρίσω στην Αγγλία. Έκλεισα δωμάτιο σ' ένα φτηνό φοιτητικό ξενώνα, και κάθισα να προετοιμαστώ για μια ομιλία που επρόκειτο να δώσω την επόμενη μέρα στην Αμερικανική Αποστολή Λέπρας. Τέσσερεις μήνες ταξιδιών με είχαν εξαντλήσει. Ήμουν κουρασμένος, αποπροσανατολισμένος, κι ένιωθα να έχω λίγο πυρετό. Κοιμήθηκα κομματιαστά εκείνο το βράδυ και ξύπνησα το επόμενο πρωί νιώθοντας ελάχιστα πιο καλά. Μόνο με τη θέληση κατάφερα να τηρήσω τα ραντεβού μου και να δώσω με κόπο την ομιλία, προσπαθώντας να καταπολεμήσω τα κύματα της ναυτίας και της ζάλης.

Στη διαδρομή της επιστροφής στον ξενώνα με το μετρό εκείνο το απόγευμα θα πρέπει να λιποθύμησα. Όταν συνήλθα, βρέθηκα ξαπλωμένος φαρδύς-πλατύς στο πάτωμα του τραίνου που ταρακουνιόταν. Οι άλλοι επιβάτες γύριζαν επίμονα αλλού τα μάτια τους, και κανένας δεν μου πρόσφερε βοήθεια. Προφανώς υπέθεσαν ότι ήμουν μεθυσμένος.

Με κάποιο τρόπο κατάφερα να κατεβώ στη σωστή στάση και να πάω τρεκλίζοντας στον ξενώνα. Το θολό μου μυαλό συνειδητοποιούσε ότι έπρεπε να καλέσω γιατρό, αλλά το φτηνό μου δωμάτιο δεν είχε τηλέφωνο. Καίγοντας πλέον από τον πυρετό, σωριάστηκα στο κρεβάτι, όπου έμεινα ξαπλωμένος όλη τη νύχτα και την επόμενη μέρα. Κάθε λίγες ώρες ξυπνούσα, κοιτάζα το άγνωστο περιβάλλ-

λον, έκανα μια προσπάθεια να σηκωθώ, κι έπειτα βυθιζόμουν πάλι στο κρεβάτι. Αργότερα την ίδια μέρα χτύπησα το κουδούνι του πορτιέρη και του έδωσα χρήματα να μου αγοράσει πορτοκαλάδα, γάλα και ασπιρίνη.

Επί έξι μέρες δεν βγήκα από το δωμάτιο. Ο πιστός πορτιέρης με επισκεπτόταν κάθε μέρα και ανανέωνε τα εφόδιά μου, αλλά άλλον άνθρωπο δεν είδα. Συνεχώς κοιμόμουν και ξυπνούσα, έχανα κι έβρισκα τις αισθήσεις μου. Στα όνειρά μου ίππευα έναν νεροβούβαλο στην Ινδία και περπατούσα πάνω σε ξυλοπόδαρα στο Λονδίνο. Μερικές φορές ονειρευόμουν τη γυναίκα και τα παιδιά μου, άλλες φορές αμφέβαλλα αν είχα καν οικογένεια. Δεν είχα την πνευματική ετοιμότητα, ούτε την φυσική ικανότητα να κατέβω κάτω και να τηλεφωνήσω για βοήθεια ή να ακυρώσω τα ραντεβού μου. Όλη την ημέρα κοιτόμουν σ' ένα δωμάτιο που, με τις κουρτίνες σφιχτά κλειστές, ήταν σκοτεινό σαν τάφος.

Την έκτη μέρα η πόρτα άνοιξε, και στο εκτυφλωτικό φως που μπήκε μπόρεσα αμυδρά να διακρίνω μια γνωστή φυσιογνωμία: τον Δρα Γιουτζήν Κελερσμπέργκερ από την Αμερικανική Αποστολή Λέπρας. Χαμογελούσε, και στο κάθε χέρι του κρατούσε μια χαρτοσακούλα με τρόφιμα. Εκείνη τη στιγμή ο Δρ Κελερσμπέργκερ μου φάνηκε σαν άγγελος σταλμένος από τον ουρανό. «Πώς με βρήκες;» τον ρώτησα αδύναμα.

Ο Δρ Κελερσμπέργκερ μου είπε ότι έδειχνα άρρωστος το απόγευμα που είχα μιλήσει στην αποστολή. Λίγες μέρες αργότερα είχε τηλεφωνήσει σ' έναν χειρουργό που ήξερε ότι επρόκειτο να συναντήσω κι έμαθε ότι δεν είχα τηρήσει το ραντεβού. Ανήσυχος, πήρε τον Χρυσό Οδηγό του Μανχάταν και τηλεφώνησε σ' όλα τα ξενοδοχεία που υπήρχαν μέχρι που βρήκε ένα που αναγνώρισε την περιγραφή του. «Μπραντ, ναι, έχουμε έναν Μπραντ εδώ», είπε ο τηλεφωνητής του ξενοδοχείου. «Περίεργος τύπος. Μένει όλη μέρα στο δωμάτιό του και ζει με πορτοκαλάδα, γάλα και ασπιρίνη».

Αφού βεβαιώθηκε ότι δεν έπασχα από τίποτε περισσότερο από μια άσχημη γρίπη, ο Κελερσμπέργκερ με ανάγκασε να πάρω επιπλέον τροφή και με φρόντισε τις τελευταίες μέρες που έμεινα στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αν και ήμουν ακόμη αδύναμος και ασταθής, αποφάσισα να πραγματοποιήσω το ταξίδι με το 'Ιλ ντε Φρανς'.

Παρόλο που ξεκουράστηκα στο ταξίδι, όταν αράξαμε στο Σαουθάμπτον επτά μέρες αργότερα διαπίστωσα ότι μετά βίας μπορούσα να κουβαλήσω τις αποσκευές μου. Η παραμικρή κόπωση με έκανε μούσκεμα στον ιδρώτα. Πλήρωσα έναν αχθοφόρο, πήρα το τραίνο για το Λονδίνο, και κουλουριάστηκα δίπλα στο παράθυρο σ' ένα συνωστισμένο κουπέ. Δεν είχα το παραμικρό ενδιαφέρον για οτιδήποτε υπήρχε στην άλλη πλευρά του τζαμιού. Ήθελα μόνο ένα τέλος σ' αυτό το ατέλειωτο ταξίδι. Έφτασα στο σπίτι της θείας μου σωματικά και ψυχικά εξαντλημένος.

Έτσι άρχισε η πιο σκοτεινή νύχτα ολόκληρης της ζωής μου. Έβγαλα τα παπούτσια μου για να ετοιμαστώ για ύπνο, και καθώς έκανα αυτή την κίνηση μια τρομερή επίγνωση με χτύπησε με τη δύναμη μιας μπουλντόζας. Δεν είχα καμιά αίσθηση στο αριστερό μου πόδι. Βυθίστηκα σε μια καρέκλα, ενώ το μυαλό μου στροβιλιζόταν. Ίσως ήταν αυταπάτη. Έκλεισα τα μάτια μου και πίεσα τη φτέρνα μου με τη μύτη ενός στυλό. Τίποτε. Καμιά απολύτως αίσθηση αφής στην περιοχή γύρω από τη φτέρνα.

Ένας τρόμος χειρότερος από οποιαδήποτε ναυτία τύλιξε το στομάχι μου. Είχε φτάσει η ώρα; Καθένας που δουλεύει με τη λέπρα αναγνωρίζει την έλλειψη της αίσθησης του πόνου σαν ένα από τα πρώτα σημάδια της νόσου. Είχα άραγε μόλις κάνει το άλμα από γιατρό της λέπρας σε ασθενή με λέπρα; Σηκώθηκα μουδιασμένα, κι έριξα το βάρος μου μπρος-πίσω στο αναίσθητο πόδι μου. Έπειτα σκάλισα στη βαλίτσα μου, βρήκα μια βελόνα του ραφίματος και ξανακάθισα. Τσίμπησα ένα μικρό κομμάτι δέρμα κάτω από τον αστράγαλο. Κανένας πόνος. Έχωσα τη βελόνα πιο βαθιά, ψάχνοντας για αντανάκλαστικό, αλλά δεν υπήρχε. Μια σκοτεινή κηλίδα αίματος κύλησε από την τρύπα που μόλις είχα ανοίξει. Έχωσα το πρόσωπο στις παλάμες μου και ανατρίχιασα, ποθώντας τον πόνο που δεν ερχόταν.

Υποθέτω ότι πάντα φοβόμουν αυτή τη στιγμή. Τον πρώτο καιρό που δούλευα με τη λέπρα, κάθε φορά που έκανα μπάνιο έψαχνα το δέρμα μου για τυχόν στίγματα. Ήξερα ότι αυτό το έκαναν οι περισσότεροι από αυτούς που δούλευαν με τη λέπρα, παρά τις πολύ μικρές πιθανότητες μόλυνσης.

Ένα χτύπημα στην πόρτα διέκοψε τον ρεμβασμό μου, και ανα-

πήδησα. «Είσαι καλά, Πωλ;» ρώτησε η θεία μου. «Θέλεις λίγο ζεστό τσάι;»

Σαν από ένστικτο έπιασα τον εαυτό μου να απαντά όπως οι νεοδιαγνωσμένοι λεπροί ασθενείς: με απόκρυψη. «Ω, είμαι καλά», είπα με προσποιητή εύθυμη φωνή. «Απλώς χρειάζομαι ξεκούραση. Το ταξίδι ήταν μεγάλο». Αλλά η ξεκούραση δεν ήρθε εκείνη τη νύχτα. Εάπλωσα στο κρεβάτι ντυμένος, βγάζοντας μόνο παπούτσια και κάλτσες, ιδρωμένος και με βαριά ανάσα.

Από εκείνη τη νύχτα, ο κόσμος μου θα άλλαζε. Είχα κάνει σταυροφορία για να καταπολεμήσω την προκατάληψη απέναντι στους λεπρούς ασθενείς. Είχα ειρωνευθεί το ενδεχόμενο της μόλυνσης, και διαβεβαίωνα τους συνεργάτες μου ότι ελάχιστο κίνδυνο διέτρεχαν. Τώρα η ιστορία της λοίμωξης μου θα απλωνόταν σε όλους όσοι δούλευαν με τη λέπρα. Τι θα σήμαινε αυτό για τη δουλειά μας;

Τί θα σήμαινε αυτό για τη ζωή μου; Είχα πάει στην Ινδία πιστεύοντας ότι θα υπηρετούσα το Θεό βοηθώντας να ανακουφίσω τον πόνο. Μήπως έπρεπε τώρα να μείνω στην Αγγλία και να εξαφανιστώ από τον κόσμο, ώστε να μη προκαλέσω αναταραχή; Θα έπρεπε βέβαια να χωριστώ από την οικογένειά μου, μια και τα παιδιά έχουν μια ασυνήθιστη ευαισθησία στη λοίμωξη. Με πόση ευκολία είχα παροτρύνει τους ασθενείς μου να αφηγήσουν το στίγμα και να χτίσουν μια καινούργια ζωή; Καλώς ήλθα στην κοινωνία των καταραμένων.

Ηξερα πολύ καλά τι να περιμένω. Οι φάκελοι στο γραφείο μου ήταν γεμάτοι διαγράμματα που κατέγραφαν τη βαθμιαία πορεία του σώματος προς την αναισθησία. Οι συνηθισμένες απολαύσεις της ζωής θα γλιστρούσαν μακριά. Τα χάδι ενός σκύλου, το άγγιγμα ενός καλού μεταξωτού υφάσματος, το κράτημα ενός παιδιού – σύντομα όλες οι αισθήσεις θα ένωθαν ίδιες: νεκρές.

Το λογικό μέρος του μυαλού μου κάθε τόσο παρενέβαινε για να ηρεμήσει τους φόβους, θυμίζοντάς μου ότι οι σουλφόνες είχαν μεγάλη πιθανότητα να αναστείλουν τη νόσο. Είχα όμως ήδη χάσει τα νεύρα που εξυπηρετούσαν τμήματα του ποδιού μου. Ίσως να ακολουθούσαν τα νεύρα των χεριών μου. Τα χέρια μου ήταν το κεφάλαιο της δουλειάς μου. Δεν υπήρχε πιθανότητα να κρατήσω νυστέρι αν έχανα έστω κι ένα μέρος από τις λεπτές αισθήσεις των δακτύλων

μου. Η καριέρα μου ως χειρουργού σύντομα θα τελειωνε. Ήδη αποδεχόμουν τη λέπρα ως γεγονός της ζωής, της δικής μου ζωής.

Επιτέλους ήλθε η αυγή και σηκώθηκα, χωρίς ανάπαυση και γεμάτος απόγνωση. Κοίταξα σ' ένα καθρέφτη το αξύριστο πρόσωπό μου, εξετάζοντας τη μύτη και τους λοβούς των αυτιών μου για σημάδια της νόσου. Στη διάρκεια της νύχτας ο κλινικός εαυτός μου είχε πάρει το πάνω χέρι. Δεν έπρεπε να πανικοβάλλομαι. Μια και εγώ ήξερα περισσότερα για την αρρώστια από τον μέσο γιατρό του Λονδίνου, σε μένα έπεφτε ο κλήρος να καταστρώσω ένα σχέδιο θεραπείας. Πρώτα, έπρεπε να χαρτογραφήσω την προσβεβλημένη αναίσθητη περιοχή για να έχω μια ιδέα για το πόσο προχωρημένη ήταν η νόσος. Κάθισα, πήρα μια βαθιά ανάσα, έχωσα τη μύτη της βελόνας στη φτέρνα μου—και ξεφώνισα.

Ποτέ δεν έχω νιώσει αίσθηση τόσο εξαιρετη όσο εκείνο το ζωντανό, ηλεκτρικό τίναγμα του πόνου. Ξέσπασα σε δυνατά γέλια για την ανοησία μου. Μα βέβαια! Όλα τώρα φαίνονταν απολύτως λογικά. Καθώς καθόμουν κουλουριασμένος στο τραίνο, με το σώμα μου τόσο αδύναμο που να μην κάνει τις συνηθισμένες ακούσιες κινήσεις που μετατοπίζουν το βάρος και την πίεση, είχα διακόψει την παροχή αίματος στον κύριο κλάδο του ισχιακού νεύρου στο πόδι μου, προκαλώντας ένα προσωρινό μούδιασμα. Προσωρινό! Στη διάρκεια της νύχτας το νεύρο είχε ανανεωθεί και τώρα έστελνε πιστά τα μηνύματα του πόνου και της αφής και του κρύου και του ζεστού. Δεν υπήρχε λέπρα, υπήρχε μόνο ένας εξαντλημένος ταξιδιώτης που η αρρώστια και η κόπωση τον είχε κάνει νευρωτικό.

Εκείνη η άγρυπνη νύχτα έγινε καθοριστική στιγμή για μένα. Είχα ρίξει μια φευγαλέα μόνο ματιά σε μια ζωή χωρίς αφή και πόνο, κι ωστόσο εκείνη η ματιά ήταν αρκετή για να με κάνει να νιώσω φοβισμένος και μόνος. Το μούδιασμένο μου πόδι έμοιαζε σαν ένα ξένο εξάρτημα που είχε μεταμοσχευθεί στο σώμα μου. Όταν έριχνα βάρος πάνω του, του πόδι μου ένιωθε ακριβώς όπως και χωρίς βάρος. Ποτέ δεν θα ξεχάσω εκείνη την αίσθηση την έρημη σαν θάνατο.

Το αντίθετο συνέβη το επόμενο πρωί όταν ξαφνικά έμαθα ότι το πόδι μου είχε ξαναζωντανέψει. Είχα περάσει το χάσμα και ξαναγύρισα στην κανονική ζωή. Μουρμούρισα μια προσευχή «Δόξα τω Θεώ για τον πόνο!», που την έχω επαναλάβει με ποικίλους τρόπους εκα-

τοντάδες φορές από τότε. Σε μερικούς ανθρώπους η προσευχή αυτή μπορεί να φαίνεται παράξενη, οξύμωρη ή μαζοχιστική. Σε μένα ήρθε σαν ένα αντανακλαστικό κύμα ευγνωμοσύνης. Για πρώτη φορά κατάλαβα πώς ήταν δυνατό τα θύματα της λέπρας να ζηλεύουν εμάς που αισθανόμαστε τον πόνο.

Γύρισα στην Ινδία με ανανεωμένη την απόφασή μου να αφοσιωθώ στην καταπολέμηση της λέπρας και να βοηθήσω τους ασθενείς μου να αναπληρώσουν αυτό που είχαν χάσει. Ουσιαστικά έκανα μια καριέρα ως συνήγορος του πόνου.

Τρεις διαφορετικές ζωές

Η επαγγελματική μου ζωή έχει περιστραφεί γύρω από το θέμα του πόνου, και ζώντας σε διαφορετικούς πολιτισμούς έχω παρατηρήσει από κοντά διαφορετικές στάσεις απέναντί του. Η ζωή μου χωρίζεται αδρά σε τρία ίσα τμήματα –εικοσιεπτά χρόνια στην Ινδία, εικοσιπέντε χρόνια στην Αγγλία, και περισσότερα από εικοσιεπτά χρόνια στις Ηνωμένες Πολιτείες– και από κάθε κοινωνία έχω μάθει κάτι διαφορετικό για τον πόνο.

Έκανα την ιατρική μου ειδίκευση στο Λονδίνο τις συγκλονιστικές εκείνες ημέρες και νύχτες του Blitz, του Κεραυνοβόλου Πολέμου, όταν η Λουφτβάφε σφυροκοπούσε μια περήφανη πόλη σε ερείπια. Η σωματική ταλαιπωρία ήταν ένας αδιάκοπος σύντροφος, το κεντρικό σημείο κάθε συζήτησης και κάθε πρωτοσέλιδης επικεφαλίδας. Κι ωστόσο ποτέ δεν έχω ζήσει ανάμεσα σε ανθρώπους τόσο ενθουσιώδεις. Σήμερα διαβάζω ότι το 60% των Λονδρέζων που έζησαν τις μέρες του Blitz τις αναπολούν ως την ευτυχέστερη περίοδο της ζωής τους.

Μετά τον πόλεμο πήγα στην Ινδία, ακριβώς τον καιρό που η Απόσχιση δίχαζε το έθνος. Στη χώρα αυτή της φτώχειας και της πανταχού παρούσας δυστυχίας έμαθα ότι ο πόνος μπορεί να υποφέρεται με αξιοπρέπεια και με ήρεμη αποδοχή. Εκεί ήταν που άρχισα να κουράρω ασθενείς με λέπρα, παρίες της κοινωνίας που η τραγωδία τους πηγάζει από την απουσία σωματικού πόνου.

Αργότερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, ένα έθνος που πολέμησε για την ανεξαρτησία του με σκοπό, μεταξύ των άλλων, να κατοχυ-

ρώσει το δικαίωμα της ‘επιδίωξης της ευτυχίας’, γνώρισα μια κοινωνία που ζητάει να αποφύγει τον πόνο με κάθε κόστος. Οι ασθενείς ζούσαν με περισσότερες ανέσεις από όσους άλλους είχα προηγουμένως θεραπεύσει, αλλά έδειχναν να είναι λιγότερο προετοιμασμένοι για να δεχθούν τον πόνο και πολύ περισσότερο για να υποφέρουν από αυτόν. Η ανακούφιση του πόνου στις Ηνωμένες Πολιτείες σήμερα είναι μια βιομηχανία 63 δισεκατομμυρίων δολαρίων το χρόνο, και οι τηλεοπτικές διαφημίσεις αναγγέλλουν καλύτερες και ταχύτερες θεραπείες για τον πόνο. Ένα διαφημιστικό σλόγκαν λέει ωμά: «Δεν έχω καιρό για τον πόνο».

Η καθεμιά από τις ομάδες αυτές των ανθρώπων –οι Λονδρέζοι που ευχαρίστως υπέφεραν για ένα σκοπό, οι Ινδοί που προσδοκούσαν τον πόνο και μάθαιναν να μη τον φοβούνται, και οι Αμερικανοί που υποφέρουν λιγότερο αλλά φοβούνται τον πόνο περισσότερο– με βοήθησε να σχηματίσω τη δική μου αντίληψη για το μυστηριώδες αυτό γεγονός της ανθρώπινης ύπαρξης. Οι περισσότεροι από μας κάποια μέρα θα αντιμετωπίσουμε έντονο πόνο. Είμαι πεπεισμένος ότι η στάση που εκ των προτέρων καλλιεργούμε μπορεί κάλλιστα να καθορίσει το πώς θα μας επηρεάσει ο πόνος όταν χτυπήσει. Από την πεποίθηση αυτή προέρχεται αυτό το βιβλίο.

Οι σκέψεις μου γύρω από τον πόνο αναπτύχθηκαν σε διάστημα πολλών ετών καθώς εργαζόμουν με ανθρώπους που υπέφεραν από τον πόνο και με ανθρώπους που υπέφεραν από την έλλειψη του πόνου. Διάλεξα τη μορφή των απομνημονευμάτων, με όλες τις παρεκβάσεις και περιστροφές της, διότι έτσι έμαθα για τον πόνο: όχι συστηματικά, αλλά εμπειρικά. Ο πόνος δεν συμβαίνει αφηρημένα—καμιά αίσθηση δεν είναι περισσότερο προσωπική, ή περισσότερο απαιτητική. Οι σκηνές που θα αφηγηθώ από την πρώτη μου ζωή, σκόρπιες, φαινομενικά ασύνδετες όπως όλες οι αναμνήσεις της παλαιότερης ζωής μας, τελικά συνέβαλαν σε μια τελείως νέα αντίληψη.

Αβίαστα παραδέχομαι ότι τα χρόνια που δούλεψα με ανθρώπους που στερούνταν τον πόνο μου έχουν δώσει μια κάπως στρεβλωμένη προοπτική. Σήμερα θεωρώ τον πόνο ως ένα από τα πιο εντυπωσιακά σχεδιαστικά χαρακτηριστικά του ανθρωπίνου σώματος, κι αν μπορούσα να διαλέξω ένα δώρο για τους λεπρούς ασθενείς μου, αυτό θα ήταν το δώρο του πόνου. (Κάποτε διηύθυνα μια

ομάδα επιστημόνων που ξόδεψε περισσότερα από ένα εκατομμύριο δολάρια σε μια προσπάθεια να σχεδιάσει ένα τεχνητό σύστημα πόνο. Εγκαταλείψαμε την προσπάθεια όταν έγινε τελείως σαφές ότι δεν υπήρχε περίπτωση να αναπαραγάγουμε το μηχανολογικά περίπλοκο σύστημα που προστατεύει ένα υγιές ανθρώπινο πλάσμα).

Λίγες εμπειρίες στη ζωή είναι περισσότερο παγκόσμιες από τον πόνο, ο οποίος κυλάει σαν λάβα κάτω από την κρούστα της καθημερινής ζωής. Γνωρίζω καλά την τυπική στάση απέναντι στον πόνο, ιδίως στις Δυτικές κοινωνίες. Ο J.K. Huysmans τον ονομάζει «το άχρηστο, άδικο, ακατανόητο, αδέξιο βδέλυγμα του σωματικού πόνου». Ο νευρολόγος Ράσελ Μάρτιν προσθέτει: «Ο πόνος είναι άπληστος, άξεστος, κακόβουλα εξουθενωτικός. Είναι σκληρός και ολέθριος και συχνά συνεχής, και η ετυμολογική του σχέση με την ποινή υπονοεί ότι είναι η σωματική τιμωρία που τελικά καθέννας μας υποφέρει για το γεγονός ότι είναι ζωντανός».

Έχω ακούσει παρόμοια σχόλια από ασθενείς. Ωστόσο, οι δικές μου συναντήσεις με τον πόνο, καθώς και με το φάσμα της έλλειψης πόνου, μου έχουν δημιουργήσει μια στάση θαυμασμού και εκτίμησης. Δεν επιθυμώ, και δεν μπορώ καν να φανταστώ, μια ζωή χωρίς πόνο. Για το λόγο αυτό αποδέχομαι την πρόκληση να προσπαθήσω να αποκαταστήσω την ισορροπία στον τρόπο με τον οποίο σκεπτόμαστε τον πόνο.

Καλώς ή κακώς, ανάμεσα στα προνόμια του ανθρώπινου είδους ο πόνος έχει την πρωτοκαθεδρία. Έχουμε τη μοναδική ικανότητα να βγαίνουμε από τον εαυτό μας και να συλλογιζόμαστε γι' αυτόν, για παράδειγμα διαβάζοντας ένα βιβλίο για τον πόνο ή ανακαλώντας την ανάμνηση μιας τρομακτικής δοκιμασίας. Μερικοί πόνοι, όπως ο πόνος της θλίψης ή του συναισθηματικού τραύματος, δεν έχουν απολύτως κανένα φυσικό ερέθισμα. Είναι καταστάσεις του νου, που δημιουργούνται από την αλχημεία του εγκεφάλου. Αυτοί οι άθλιοι της επίγνωσης κάνουν δυνατή την παραμονή του πόνου στον νου για πολύ καιρό μετά την παρέλευση της σωματικής ανάγκης για τον πόνο. Ωστόσο, μας δίνουν επίσης τη δυνατότητα να φτάσουμε σε μια αντίληψη που θα αλλάξει το ίδιο το τοπίο της εμπειρίας του πόνου. Μπορούμε να μάθουμε να αντέχουμε, ακόμη και να θριαμβεύουμε.